

Ciril Zlobec

Čas, zgodovina in poezija (ali beseda, dve o moji poetiki)

Skoraj ob vsaki novi pesmi se vprašam, ali je to res tisto, kar sem hotel povedati, kar sem moral zapisati, kajti pesem kot pesem, pa naj si o njej kot njen avtor mislim, kar hočem, se mi v trenutku, ko mi (rečeno nekoliko patetično) iz glave ali srca pobegne na papir, prevesi v nekakšen poskus dialoga z neznanim sogovornikom. Ker pa je takšen neznan sogovornik čista fikcija, se v njegovi vlogi znajdem jaz sam, toda skoraj praviloma ne v duhu bolj ali manj kontemplativnega samogovora, ampak dialoško radoveden in dvomeč, kajti v vsako pesem se mi vtihotaplja nekaj, kar nisem čisto jaz, ampak celo v lastnih očeh in zavesti sicer še zmerom jaz, a že tudi kontaminiran z nečim zunaj sebe: vame je stopil (ali je bil že prej v meni) tudi "moj" čas, ki je že sam po sebi prav tako amorfen kot jaz sam, lahko bi kar rekel: tipično slovenski. Če pa v ta "moj čas" vdre kakršna koli zgodovina, kakšna njena zablodela krogla, je to zagotovo kakšna slovenska travma, če ne v drugačni obliki, pa vsaj v njeni interpretativni zmuzljivosti, ki nam onemogoča, da bi se v čemer koli počutili kot celota.

Takšen nisem le v svoji poeziji, ampak v vsem svojem pisanju, kot da pri meni vse diha nekakšno emotivno avtobiografskost: vse (ali skoraj vse), kar se v svojem bistvu dogaja zunaj mene, a se me tako ali drugače dotika, postaja moja osebna zadeva, čeprav se zavedam, da ves čas "grešim", ker nagonsko subjektiviziram tudi realnost okrog sebe. In vendar v tem ni nobene narcisoidnosti, nasprotno: moj jaz je sto milj daleč od kakršne koli oblike osrečujoče samozadostnosti ali samovšečnosti, le zavedam se, izkustveno se zavedam, da postajata svet in življenje zmerom bolj nerazčlenljivo pluralna, notranje antagonistična, kar več kot prepričljivo potrjuje tudi izjalovljena ali vsaj pohabljen globalizacija s svojo sedanjo, neizbežno recesijo.

Motimo se, ko to blokado civilizacije razlagamo kot samo ekonomsko politično vprašanje. Razkroj gre, če naj nekoliko samovoljno parafraziram Župančiča, “po sredi vsega živega”, sam sem si več kot pred dvema desetletjema privoščil povsem resno zamišljen epigram:

Je hudó, a ni najhuje,
če se zruši svet,
če pa človek se sesuje,
kdo naj ga sestavi spet?

In prav to me muči in navdihuje, ta strašni občutek, da je sodobni človek kot produkt današnje civilizacije tragično sesut kot družbeno in intimno, individualno bitje. Ali pa je to samo moja osebna travma, nekakšna značajska poteza ali filozofsko sprevržena etična drža?

Iz svojega tematsko dovolj raznolikega esejističnega pisanja sem odbral (izločil?) štiri zapise, v katerih je ta moja intimna človeška stiska (človek – svet) še posebej poudarjena. Razumljivo, da je v ospredju predvsem moja poetska preokupacija, hkrati pa najbrž tudi nenehno spreminjajoča se in nikoli razvidno spremenjena pozicija pesnika v času in družbi. Morda je v tem in takšnem izboru skrita, tega ne skrivam, moja tiha želja, da bi me morebitni bralci “laže razumeli”, saj celo profesionalne kritike kdaj pa kdaj spravlja v zadrego nezastrta avtobiografskost tako moje poezije kot vsega drugega mojega početja. Ne gre torej le za mojo osebno poetiko, za “poezijo jaza” v ožjem pomenu besede, ampak za neko posebno obliko “jazovstva”, če naj se tako izrazim, sodobnega življenja sploh.

(18. 8. 2009)

Jugoslovanstvo kot trojanski konj ali Slovenija gre v svojo smer

Po Kardeljevi in Titovi smrti, zlasti v drugi polovici osemdesetih let tudi pod vplivom dogajanj v Sovjetski zvezi (Gorbačov), Solidarnosti na Poljskem in splošnega rahljanja državnega socializma v Vzhodni Evropi, že prej, že v času njunega življenja, ob jugoslovanskem vse bolj sproščenem, naravnost "avantgardnem" odpiranju v zahodni svet kapitalistične ekonomije (Slovenija še zlasti prek organizacije "Alpe Jadran"), ni bilo nobene kohezivne Ideje več (ne ortodoksne socializma, ne bratstva in enotnosti), torej (po Kardeljevi in Titovi smrti) tudi nobene prave politične avtoritete več, ki bi še lahko ohranjala zaupanje v specifično, samozadostno jugoslovansko pot kot eno izmed perspektivnih možnosti družbenega sistema, ki smo jo tudi kot "izvozni" vzorec prijazno ponujali "tretjemu svetu". Začele so se kazati razpoke, ki jih ni bilo več mogoče zakrpati, gospodarska in družbena kriza sta se neustavljivo poglobljali. Posamezne politične enote so začele vse bolj razmišljati vsaka o svoji poti, čeprav v prvih letih krize še v okviru celote. Tudi zato je prihajalo do vse pogostejših konfliktnih soočanj med republikami, med njimi in federacijo, ki se je zmerom bolj prevešala v enačenje najprej s pravoverno, potem z veliko nacionalistično Srbijo.

Federalna politična vrhuška je krizo in njene nevarnosti sicer zaznala, ni pa subjektivno in objektivno zmoгла ponuditi prepričljive alternative. Ponesrečena izkušnja raznih republiških centrifugalnih emancipacijskih teženj z začetka sedemdesetih let (pri Hrvatih poimenovana kot nacionalizem, pri Slovencih kot tehnokratizem, pri Srbih kot liberalizem) ni bila še čisto pozabljena. Njena ponovitev v drugačni, novim razmeram primernejši preobleki je postajala vse bolj možna, vse bolj vabljiva. Novi politični velmožje, ki so se vzpenjali in menjavali na vrhu, so se v vodstveni zadregi oprijeli, kot se je kmalu pokazalo, povsem neučinkovitega gesla: "Po Titu Tito." Uveljavitev tega slogana bi pomenila popolno konzerviranje politične preteklosti, kar je že samo po sebi v naravnem nasprotju z vsakršnim razvojem, napredkom. Toda "umni" politični velmožje so se ponosno domislili tudi poti do rešitve vseh problemov: uveljaviti je treba, so ugotovili, novo obliko patriotizma, s poudarkom jugoslovanskega, kajpak, ki naj bi bil najbolj učinkovit jezik za sleherni poskus republiških nacionalizmov.

Zgodilo se je, kar se je pač zgodilo: deklarirani jugoslovanski patriotizem se je kmalu pokazal kot trojanski konj, le da je bil v svojem učinku popolnoma neuspešen. Najprej so poskušali z že na začetku zloglasnimi

“Skupnimi jedri v vzgoji in izobraževanju”. Takoj ko sem izvedel zanje, sem jih v Delu, v politični kolumni *Tudi meni je zaprlo sapo*, z vso ostrino zavrnil. Povabljen k sodelovanju v skupni jugoslovanski tv-oddaji, ki naj bi slovesno inavgurirala njihovo uvedbo v šolski sistem, sem jih z ogorčeno izjavo “Skupna programska jedra so velika sramota vseh, ki so pri njih sodelovali, in veliko ponižanje za vse, ki so jim namenjena”, ne le zavrnil, ampak tudi sprožil pravi kulturno-politični škandal na ravni cele države. Predvidena takojšnja uvedba jeder je bila odložena. Začela so se strastna triletna soočanja “za” in “proti”, dokler se mi ni (na 13. partijskem kongresu v Beogradu, 1986) posrečilo prepričati jugoslovanskega vodstva (ob nadvse spretni Kučanovi diplomatski pomoči), da jih je črtalo iz svojega programa “novega jugoslovanskega patriotizma”.

Potem se je ne samo Srbom, ampak vsem nam bolj ali manj zgodil Slobodan Milošević. Štejem si v čast, da sem ga s tremi odprtimi pismi javno in brez ovinkarjenja napadel. In začeli so se znameniti mitingi, slovenska politika je javno deklarirala, da se jim bo uprla s silo, če bi se jim zahotelo, kot so napovedovali, priti v Slovenijo “delat red”. Slovenija je pospešeno krenila po svoji, drugačni poti. Začel se je proces osamosvajanja, rojevanje nove, samostojne slovenske države.

V kriznih in kritičnih osemdesetih leti, ki so bila hkrati zlato obdobje slovenske civilne družbe in tudi resnična prenova slovenske politike, je tudi mene potegnilo v takrat še kaotični vrtinec možnih družbenih sprememb. Prevzel me je nekakšen občutek, ki je bil že skoraj občutek dolžnosti, da sem tudi sam eden od glasov novih, prebujajočih se ambicij slovenstva, čeprav na začetku še znotraj sistema. Bil sem v paradoksalnem položaju, pravzaprav en sam paradoks jaz sam. Bil sem ves v kulturi, hkrati pa, po svoje, tudi v politiki, vendar sem ves čas dosledno živel in se ravnal po maksimi, ki sem si jo sam postavil že v šestdesetih letih (poezija in politika) in že takrat in večkrat tudi še pozneje javno izpovedal in zapisal: “Storil bom vse, kar je v moči, da bi bilo v politiki čim več kulture in v kulturi čim manj ali sploh nič politike.”

Da, bil sem paradoks sam sebi in najbrž tudi drugim, vsaj nekaterim zagotovo. Kot predsedujoči Zvezi pisateljev Jugoslavije (1985–1986) sem prepotoval vso bivšo skupno državo, kamor koli sem prišel, povsod je bilo največ zanimanja prav za to, kam Slovenija gre, kaj pravzaprav hoče. Tako je nastal marsikateri od mojih zapisov in intervjujev tistega časa. S svojimi stališči, predvsem pa s svojim javnim delovanjem sem bil za marsikoga tudi jaz *slovenska uganka*, simptomatična uganka, izrazit samohodec, če naj se svetopisemsko izrazim, v mislih, besedah in dejanjih, pri čemer so bila moja dejanja predvsem in edinole moje misli in besede, odprte v

tedanji prostor in tedanje razmere, kulturne in politične.

Določeno zadrego – zaradi moje navidezne ambivalentnosti, zaradi moje širšo radovednost zbujujoče navzočnosti v javnosti – je mnogim povzročalo prav dejstvo, da sem bil in ostajal izrazit kulturnik, hkrati pa kot kulturnik tako rekoč nepretrgano v politiki. Moj, zdaj že pokojni italijanski prijatelj Giacinto Spagnoletti, veliki poznavalec moje literature in družbenega delovanja, me je opredelil kot “pesnika, ki da je bil v posebnih razmerah posojen politiki”. Najbrž je imel kar prav. Marsikateri novinar ali pisateljski kolega, ki se je tako kot jaz “za ljubi kruhek” ukvarjal tudi z novinarstvom, me je največkrat v istem intervjuju spraševal tako o mojem pesniškem delu kot o mojih pogledih na politiko, zlasti na mednarodne odnose in znotraj njih, kot rečeno, na zmerom bolj očitno slovensko odmikanje od skupne države. Večkrat sem imel vtis, da me o tem in onem “vročem” političnem vprašanju sprašujejo tudi zato, ker si sami ne upajo ali ne smejo povedati tega, kar pričakujejo iz mojih ust.

Tako so mnoge moje zapise in intervjuje brali kot bolj ali manj neobvezno pesniško modrovanje ali pa, iste zapise in intervjuje, kot politično provokacijo. Mojo osebno ali, metaforično, kot splošno slovensko provokacijo. Čeprav sem bil prepričan, in sem še danes, da moja politična stališča niso bila nikoli v nasprotju z mojo etično držo pesnika. Zunaj Slovenije, zlasti v Srbiji, sem si prislužil prilastek “največjega slovenskega nacionalista”, kar naj bi za mnoge avtomatično pomenilo, da preziram ali celo sovražim Srbe. Slobodan Milošević je bil takrat nacionalna svetinja. Mitingi, realizirani in napovedani, pa nekakšna srbska renesansa (“dogodio se narod”). Po silovitosti sovraštva, ki se je razplamtelo med srbskimi in albanskimi pisatelji s Kosova, ki sem ga kot predsedujoči Zveze pisateljev zaman poskušal gasiti, mi ni bilo težko napovedati skorajšnjega časa, “ko bo kri tekla v potokih”. To svojo zlo slutnjo sem pojasnil tudi tedanjemu jugoslanskemu državnemu vodstvu, pa je turnusni predsednik države Veselin Đuranović samo zamahnil z roko: “Eh, vi, pesniki, vidite vse preveč črno.”

Nikoli nisem sovražil nobenega naroda, tudi posameznikov ne zaradi njihovih nazorov, ki so bili drugačni od mojih, na področju kulture je bilo celo sožitje med nacionalnimi enotami pogosto prav vzorno, sodelovali smo drug z drugim, se spoštovali, skupni imenovalec iskali in ga pogosto odkrivali v *kvaliteti* kot absolutni kategoriji v umetnosti in kulturi sploh.

Tudi solidarnost nam ni bila tuja. Primer: ko sem se kot urednik Besede, literarne revije takratnih mladih, znašel pred sodiščem (1957) in bil potem zaradi tega incidenta kar nekaj časa “na črnem seznamu”, ko niti pesmi nisem mogel objavljati pod svojim imenom, so me širokosrčno sprejeli v

Beogradu in potem tudi v drugih jugoslovanskih centrih, nenadoma sem postal zaželen gost v večini literarnih revij, kmalu je prišlo do knjižnih objav moje poezije, ki so izhajale skoraj do razpada Jugoslavije (okrog deset knjižnih naslovov), počastili so me celo z nazivom *jugoslovanski pesnik leta* (1984). Prav tako pa smo v Sloveniji podprli hrvaškega pesnika Slavka Mihalića, ki je kot "nacionalist" padel v nemilost pri domači politiki, tiskali smo ga, nagradili, skratka: pri Mihaliću je bilo celo tako hudo, da se mu je šlo že "za vsakdanji kruh".

Hočem reči: odnos med politiko in kulturo se je v prejšnji skupni državi pogosto razlikoval od republike do republike, kar je največkrat pisatelje združevalo v njihovem (našem) boju za demokracijo, največkrat prav pod zastavo tistega, kar nas je kot pripadnike lastnega naroda tudi ločevalo: poglobljena emancipacija naroda, zmerom bolj izrazito prizadevanje zanjo. Naj si danes o tistem času mislimo, kar si hočemo, dejstvo ostaja, da je bila Jugoslavija država, v kateri so se še najbolj sproščeno srečevali ter v dialogu in spoštljivi konfrontaciji soočali intelektualci in umetniki Vzhoda in Zahoda. Z različnim uspehom seveda.

Če naj sklenem ta svoj nekoliko razpotegnjen "komentar" k intervjujem, ki pa velja skoraj enako tudi za druge moje zapise, objavljene ali ponatisnjene v prevodu predvsem na srbohrvaškem jezikovnem področju, naj kot parabolo zapletenosti vprašanja, kaj je kdo kdaj bil ali ne bil, navedem skoraj anekdotično misel svojega starega prijatelja Dobrice Čosića, ki je bil kot vrhunski pisatelj nekaj časa celo ("Miloševićev") predsednik SFRJ, češ da so samostojno slovensko državo (da so torej glavni krivci za razpad Jugoslavije z vsemi posledicami, ki so mu sledile) ustvarili – *slovenski klerofašisti*, *Zlobec in Demos*.

Da, vsaka sedanost je zapletena, najboljši dokaz za to so antagonistično nastrojene politične stranke, toda nič manj zapletena ni tudi preteklost, ki jo tako pogosto skušamo stlačiti v dve ideološki polovici – desno in levo. Da me je Dobrica Čosić skušal strpati med klerofašiste in Demos, si razlagam tako, da je vse moje pisanje in delovanje, moje vztrajno poudarjanje slovenske samobitnosti razumel kot ekstremno separatistični slovenski nacionalizem.

(6. 7. 2008)

Uspeh in škandal

(Pogled iz daljave časa)

Iz več kot štiridesetletne daljave časa, ki mi iz spomina nepodkupljivo briše senčne in sončne trenutke mojega življenja, mi ostaja antologija *Nova jugoslovanska poezija* eno od pomembnejših, neobdelelih poglavij mojega literarnega delovanja: od ideje do realizacije, številnih in strastnih “za” in “proti” ob njenem izidu, estetskega in generacijskega političnega spopada, ki ga je antologija zbudila v pisateljskih vrstah, ohranja v moji zavesti v tekmi s časom vse značilnosti zunajserijskega “projekta”, kakršnega ne moreš načrtovati, ampak se ti, če se, preprosto zgodi.

Ko danes spet prelistavam, kar je bilo takrat izrečenega in napisanega “v dobrem in slabem” na moj račun, ne obžalujem, da so se mi dogajale tudi “grde stvari”, podtikanja, obtožbe, da se je razprava, polemika “za” in “proti”, s poetičnega pejsaža, če smem tako reči, prevesila v politični poligon, kar je v tistem času nujno pomenilo tudi “domoljubno” moraliziranje. Oba moja sourednika, hrvaški pesnik Slavko Mihalić in makedonski literarni kritik Aleksander Spasov, sta se popolnoma strinjala z mojim uredniškim izhodiščem, da naj antologija ne bi poskušala biti nekakšen “detektor” tega, kar Jugoslavija v tistem trenutku enotno misli in čuti, ampak kaj zmore poetsko prepričljivo ubesediti v nemirnem času, ki ga preživlja. Vsi trije smo bili prepričani, da smo se že dovolj opazno in prepričljivo odmaknili od tako imenovanih “velikih tem”, predvsem od kakršne koli “dolžnostne” vezanosti nanje, češ da vse bolj izrazito stopajo v ospredje, kljub razvidni strukturiranosti družbe, individualni problemi, stiske, tudi travme posameznika. Tudi pisateljev samih.

Italijanski kulturni krogi (in njim je bila antologija namenjena) so to ambicijo predstavitve čisto določenega “trenutka” poezije jugoslovanskih narodov sprejeli s prijetnim presenečenjem, saj so se praviloma vdajali udobnemu mnenju, da je pri nas sozvočje med kulturo (v najširšem smislu) in politiko tako rekoč popolno, kajti tedanja jugoslovanska politična praksa je bila dovolj izrazita, tudi evropsko in širše zanimiva. Veliko bolj kot kultura. V ponujeni poeziji so opazili vse bolj rastoče zanimanje za notranjo ali vsaj za vse bolj ponotranjeno podobo človeka, ki že po naravi (v tem smislu Vittorio Vittori citira mojo misel iz spremne besede) “žal ni zmerom to, kar o sebi misli, da je”. Pesniki pa še toliko bolj.

Še dandanes se v zvezi s to antologijo in z vsem, kar se je z njo in okrog nje dogajalo, večkrat nasmehnem utripajočemu miselnemu preblisku v sebi, da me še tako ostra soočanja, ki mejijo že na spopad, v bistvu niso

nikoli motila; ko sem se znašel sredi njih, sem skoraj užival, saj sem njihovo ostrino občutil kot svojevrsten dokaz, da imam svoj "prav" in da se je zanj vredno boriti, kajti v takšnem spopadu sem zmerom, na tihem, sam v sebi, preizkušal trdnost svoje etične držbe. Morda samo svoje kraške nepopustljivosti ali, čisto preprosto, svoje kraške trme, ki mi že v otroških letih ni bila tuja.

V tej svoji že skoraj mazohistični strasti, da vsak resnejši (načelni?, frontalni?) spopad s komer koli ali čimer koli spremenim v brezkompromisno etično preizkušnjo s samim sabo, sem kot moto k svojemu izboru v *miniaturki* (2007) vpisal sklepni tercini enega svojih sonetov:

*Skoz vse življenje bijem svoje boje,
najtežje s samim sabo, v njih zmagujem
in sem poražen, trmasto na dvoje*

*sam v sebi brez posluha se uglašujem
s tem grdo-lepim svetom, vse bolj sam.
Zmag ne slavim, poražen se ne vdam.*

Moram priznati: v tem spopadu mi je laskala podpora nobelovca Salvatoreja Quasimoda, z njim ob strani je moj "prav" nedvomno dobival večjo težo, hkrati pa, ker sem pokončno vzdržal spopad, po mojem občutku, z ne dobronamerno "nasprotno mislečimi", se je tudi v jugoslovanski kulturni javnosti utrdil moj sloves vztrajnega "borca". Še dandanes, ko sem že upognjen pod težo let in v dušo in telo prebičan z nerazumljivimi "udarci usode", me mnogi tolažijo: "Ti si borec, ne bo te strlo."

Če naj sklenem ta zapis, ki se mi nevarno preveša v intimno lamentacijo, bi morda dodal samo še tole:

Antologija *Nova jugoslovanska poezija*, ki smo jo z vso iskrenostjo pripravili kot čisto pesniško dejanje, čeprav ne brez zveze s časom in prostorom, se je na domačem dvorišču sprevrgla v politični obračun, ne da bi bilo čisto jasno česa s čim. Na Hrvaškem so tolkli po Mihaliću, v Makedoniji po Spasovu, v Sloveniji po meni, v Beogradu, Črni gori, BiH in Vojvodini po vseh treh, čeprav je bilo, resnici na ljubo, povsod tudi dovolj glasov podpore. Rekel bi: ravno prav, da je bila konfrontacija uravnotežena, ostra in zanimiva. Potegnila me je v svoj vrtinec.

Bil pa je tudi sicer čas, ko je v jugoslovanski družbeni podzavesti že brbotala nemirna bližnja prihodnost: ekonomske vode, ki so vse jasneje kazale svojo politično dušo, je vznemirila Kraigherjeva gospodarska reforma. Pravzaprav že sam predlog takšne reforme, ki je nujno vodil v

pritajeno medrepubliško konfrontacijo oziroma v konfrontacijo republik s federacijo (ali jo samo vidneje izpostavil), kar je kmalu potem z neobvladljivo silo bruhnilo na dan in se na Hrvaškem poimenovalo kot nacionalizem, na Slovenskem kot tehnokratizem, v Srbiji kot liberalizem.

S svojim šestim čutom za travme in upanja posameznika, ki so se vse hitreje pretakali v travme in upanja nacionalnih skupnosti, je poezija, največkrat nezavedno, hodila svoja vijugava pota pred politiko, ki je zaman iskala svoje izgubljeno ravnotežje.

Morda pa se taka podoba kaže samo v mojem nezanesljivem spominu, ki mi ga kot vse drugo neprizanesljivo krotoviči življenje iz dneva v dan, iz leta v leto, iz minulih desetletij v sedanji trenutek ...

(10. 10. 2009)

Ko zdaj prebiram, kaj je kdo – med Hrvati in Srbi – zapisal o moji poeziji ...

Nobenega dvoma ni, da je za “preživetje” pesmi poleg pesnika, ki je pesem napisal, potreben tudi bralec; idealno stanje pa je (prosto po Ungarettiju), če je med njima, med pesnikom in bralcem, prostor tudi za besedo kritika. To “idealno” trojstvo seveda še ne pomeni enoznačnega dojetanja pesmi, nasprotno: drugačna ali celo nasprotna interpretacija je lahko celo dokaz kakovosti pesmi, ki dopušča, ko jo pesnik prepusti javnosti, bralčevu oz. kritikovo nadgradnjo. Sprejemanje besedila naj bi torej bilo dialoško odprto v komunikacijo z različnimi psiho-intelektualnimi možnostmi dojetanja bralcev. Najstnik bo kljub standardni (obvezni) šolski interpretaciji drugače “bral”, denimo, Prešernove Sonete nesreče kot profesor, ki mu jih razlaga.

Ta enost v razlikah ali razlike v enosti so še toliko bolj samoumevne, če (ko) se bralec (brez estetskih ali kakšnih drugih apriorizmov) ali občutljiv kritik (kljub svojim neizbežnim vrednostnim načelom) srečuje s poezijo v prevodu, kajti v tem primeru so vsaj določeni odkloni od izvirnika, tehnične ali interpretativne narave, neizbežni, vezani na sam kreativni postopek prevajanja.

Morda na tem mestu ne bo odveč anekdota, ki bi lahko bila usodna za moje počutje pesnika:

Bil sem – skupaj z Jankom Kosom – urednik Besede, predvsem v njej sem tudi objavljaj svoje pesmi. Uredniku takratne Sodobnosti, Dragu Šegi, ki me je povabil k sodelovanju, sem se za prijazno vabilo prijazno zahvalil, tiho v sebi sem ga razumel kot priznanje, vendar mu sodelovanja nisem obljubil, češ da ne pišem veliko in da se najbolje počutim, če to, kar napišem, objavim v Besedi. Toda: ne dolgo zatem sem se zaradi Besede znašel na zatožni klopi (1957), revija je bila ukinjena, zame pa se je, posledično, začelo ne ravno prijazno obdobje družbeno “neprimerne subjekta”. V tej stiski sem svoje nove pesmi čiste duše ponudil uredniku Sodobnosti. Zavrnil jih je z žaljivo pripombo, da jaz sploh nisem pesnik. Začutil sem neobvladljivo potrebo po mnenju tretjega: užaljen sem iste pesmi poslal v Beograd, Dušanu Matiću, uredniku ugledne srbske literarne revije Književnost, v kateri dotlej in menda tudi pozneje nisem nikoli sodeloval, tudi urednika nisem osebno poznal. Pesmi, v prevodu, so izšle v rekordno kratkem času. Objava ni ostala brez odmeva: od takrat so mi bile odprte skoraj vse možnosti objavljanja v vsem jugoslovanskem prostoru. Bil sem celo, sicer tri desetletja pozneje, pa vendar, proglašen za “jugoslovanskega pesnika leta” (1984). Brez truda, brez kakršnega koli ponujanja

so se zame začele zanimati tudi založbe: v Srbiji so izdali kar štiri moje zbirke, na Hrvaškem dve, po eno pa v BiH, Makedoniji, v albanščini na Kosovu in v rusinščini v Novem Sadu ... Ni zmerom slabo, kar se slabo začne. Objavo pesmi v beograjski Književnosti, ki mi jih je urednik Sodobnosti zavrnil, sem doživel kot kakšen zmagovit ognjeni krst.

Potem je šlo vse gladko: prevajali so me, tiskali, vabili in – kar je najpomembneje – tudi pisali o moji poeziji. Večinoma zelo prijazno. Imel sem srečo, da so me prevajali sami najboljši pesniki ali vrhunski prevajalci (Slavko Mihalić, Luko Paljetak, Tonko Maroević, Raksanda Njeguš, Dejan Poznanović, Mateja Matevski, Miron Kološnjaj idr.).

Ko zdaj iz pozabljenih predalov in z natrpanih polic stare omare z najrazličnejšimi odsluženimi odvečnostmi spet jemljem v roke, kar sem nekoč odlagal vanje, sem presenečen nad nepričakovano odzivnostjo v sebi, kot da te stare zapise, te “mrtve stvari”, prebira nekdo drug v meni, ki pa med branjem postaja spet jaz. Kot “tretji” v tej nepogrešljivi posredniški vlogi nastopa seveda – spomin. Zmerom bolj nezanesljiv, a prav tako zmerom bolj nepogrešljiv spomin. Pri meni še toliko bolj pomemben, ker sem bolj pozabljive narave.

Za svoj spomin in še zlasti za spomin drugih imamo, še posebno ko prihaja v navzkrižje z našim, kar nekaj skeptičnih označitev, kot, denimo, nezanesljiv, šibak, obledel, rešetast, slab, bolan in še kaj, pa vendar: je sploh mogoče živeti brez njega? Brez svojega in tujega spomina?

Ko torej prebiram te stare, zelo in manj stare zapise o svoji poeziji, spet vidim vse tisto, kar se je dogajalo sočasno z njimi: vsakršne perturbacije v družbi in v njenem okviru tudi v literaturi.

Vse postaja spomin ali vsaj vse je kontaminirano z njim, tudi takrat ko ni razvidnih razlogov zanj. Tudi skozi estetsko prosojnost čiste lirike nas opazuje s skrivnostnim pogledom Sfinge – ČAS, ki smo ga živeli, pozabljali sproti in ga zdaj, v spominu, spet skušamo sestaviti v kredibilno celoto, ki jo zmerom bolj potrebujemo za svojo intimno biografijo.

Če torej po vseh teh letih naravnega “slabljenja spomina” vseeno spet in spet segam po njem in z njim sam v sebi pritrjujem že obledelim trenutkom iz svoje preteklosti, najbrž pomeni, da je spomin pravzaprav naš individualni “arhiv” vsega, kar smo bili in počeli. Tudi tega, koliko in kako so se nas drugi dotaknili in se, tudi nevede, vpisali v našo intimno zgodbo.

Meni se zdi čudno, pa vendar: tudi mnenja, razlage, ocene, s katerimi se ne strinjam, občutim kot del sebe, če nič drugega terjajo od mene, da se spet in spet, v vsej svoji intimnosti, na novo definiram, preverjam, ali sem v svojem etičnem jedru, v svoji pesniški moči in nemoči tudi v kontradiktornih razmerah kljubovalno zmerom isti, ne da bi nehal biti

drugačen. Trudim se, da resno sprejemam tudi podobo, ki so jo o meni zarisali drugi.

Skoraj splošna lastnost pesnikov je, da ob pisanju drugih o nas, ko nam to ni všeč, radi zamahnemo z roko, kot da nam je vseeno, toda: celo za obledelim spominom, ne le za taksativno izpisano mislijo, ostane nekaj, česar Čas v nas ne izbriše. Je to le spomin? Ali že tudi občutje?

Spet si izposojam, ker se z njo strinjam, tujo misel: prevod, ki ga prebiramo z vso zaupljivostjo in občutkom, kot da imamo v rokah izvorno besedilo, je prav gotovo nadvse dragocena potrditev življenjske moči prevedene poezije tudi v izvorniku. Imam to srečo, da je v moji bibliografiji veliko prevodov in da je bilo ob njih napisanih veliko "pametnih misli", ki so mi pomagale in mi še pomagajo, da ostajam v sebi trden tudi v neizogibnih trenutkih malodušja.

(23. 10. 2009)

Ne vem, kam bi te zapise umestil, vem pa, da sodijo v kategorijo arhivskega gradiva

Tu je, zdaj je to gradivo zbrano, najbrž ne v najbolj posrečeni kombinaciji, pa vendar: ohranilo se mi je, je del moje preteklosti, poleg vsega drugega tudi nekakšen jezikovni dokument, da se to in ono iz mojega javnega življenja ni dogajalo kjer koli, ampak v sosednji državi, Italiji – zato so ta besedila v jeziku te dežele, veliko sem jih v italijanščini tudi govoril, včasih so me v ta jezik posredovali prevajalci, zato se je marsikaj ohranilo v obeh jezikih, vse pa je bilo, razen redkih izjem, v enem ali drugem jeziku ali v obeh tudi objavljeno, v dnevnem ali revialnem tisku, v zbornikih. Tem svojim referatom, predavanjem, razpravam sem dodal tudi nekaj kritiških glasov o moji poeziji v Italiji, ki so jih izrekli ali napisali nadvse kompetentni tamkajšnji kritiki – skratka: tudi v tem primeru gre za gregorčičevski pristop “*raztresene sem ude zbral. Ne vseh ...*”, čeprav so najzanimivejši prispevki med njimi že bili objavljeni tudi v slovenskem izvirniku ali prevodu.

Ob tem ne morem mimo misli, ki se mi je usedla v glavo in se mi zdi dovolj nevsakdanja, da jo zapišem:

Lahko bi začel kar v slogu *Svetega pisma*: “In na začetku je bila Beseda in Beseda je bila ...” Kajti beseda v posesti pesnika utegne ubirati prav posebna pota, na katerih se lahko izgubimo, zaidemo, pogosto pa se tudi spet in spet vračamo na njihov *začetek*, da bi ga preusmerili drugam in morda osmislili z drugačnim namenom in pomenom, saj prej ali slej, če besedi ali Besedi ostajamo usodno zavezani, postanemo, prav svetopisemsko rečeno, tudi mi sami Beseda, kajti beseda, tudi ko je in hoče ostati čista poezija, ima še svojo presežno dimenzijo, v različnih povezavah živi stotera življenja, je najbolj univerzalno človeška, babilonsko polifonična, samo prek nje in z njo lahko sploh živimo.

Sam imam do besede, kolikor le zmorem, ozaveščeno odgovoren odnos, ne le v pesmi in ne le v etablirani obliki javne komunikacije, z njo, z besedo, si tešim vse možnosti sporazumevanja in hkrati utemeljujem, kadar in če do njih prihaja, svoja nasprotovanja drugemu in drugačnemu, da ohranim svojo integriteto ozaveščenega posameznika. Pravzaprav pri sleherni javno izrečeni ali napisani besedi, tudi ko ni v neposrednem krvnem sorodstvu s poezijo, tudi v njeni socialni funkciji, pričakujemo vsaj v minimalnem obsegu nekakšno poetološko etično podstat, oziroma če tega tudi v javni funkciji beseda nima ali ne premore ali če se tej možnosti v sebi celo zavestno odpove, to njenemu izgovarjalcu ali piscu zamerimo, mu očitamo kot neustreznost, kot intelektualni ali moralni zdrs, ga zaradi

tega kritiziramo, obsojamo, ignoriramo ... skratka: beseda, zlasti ko hoče funkcionirati kot Beseda, je za vsakogar nekakšen lakmusov papir, s katerim se nam razkriva njegovo človeško bistvo.

Če se po tej morda nekoliko sentimentalni zastranitvi spet vrnem k bistvu in namenu tega zapisa, z zadovoljstvom ugotavljam, da me je moje mednarodno sodelovanje, ne le kulturno v najožjem pomenu besede, ampak tudi kulturno-politično, prisililo, da svoje besede kot nikoli uresničene dokončnosti ne "mojstrim" samo v idilično zavarovanem (zaprtem?) rezervatu svoje poetološke preokupacije, ampak ji v dialoški komunikaciji z drugimi in drugačnimi v drugem in drugačnem prostoru odpiram pot v odprto areno današnjega neobvladljivo pluralnega, vse bolj kontradiktorno strukturiranega sveta, v katerem se giblje in živi (ali v vse večji marginalizaciji že tudi odмира?) današnja kultura. Tudi slovenska.

Šele ko se mi je svet začel odpirati, ko sem si tudi sam, iz lastne notranje potrebe, začel utirati pot vanj, sem zares občutil, kako tesno je v vsakem zaprtem prostoru, tudi v neusahljivi, idilični oazi poezije. Plodna potreba po mednarodnem sodelovanju se je v meni prebudila in se poglobljala hkrati z možnostmi zanj. Imel sem srečo, da se je to sodelovanje začelo že v tistih letih mojega življenja, ko sem vsakršno sodelovanje, zlasti mednarodno, občutil tudi kot socialno in intimno potrebo po kar najbolj zanesljivem sprotne preverjanju samega sebe: *Kdo sem? Kaj sem? Koliko veljam v lastnih očeh v tem, kar sem?*

In tako sem se med svojim romanjem po poteh in brezpotjih poezije relativno zelo zgodaj srečal, spoznal in se pogosto tudi sprijateljil z mnogimi tujimi pesniki in različnimi "verniki" poezije, pa tudi čas je bil tak, da je vse širše sodelovanje postajalo potreba in korist vseh, ljudi in področij, ko smo se vsak zase in skupaj trudili, pogosto tudi brez upanja v uspeh, pri odmotavanju gordijskega vozla našega časa.

Ne slepim se: kultura je v teh letih postajala in postala vse manj avtonomna potreba in cilj družbe, civilizacije, narodov, držav, ideologij, ves čas pa je bila in ostaja nekakšna metafora za tisto, o čemer smo nekoč sanjali, v prvih dveh, treh desetletjih po vojni, ko so jo družbe še sovražno razdeljenega sveta celo spodbujale v njeni naravni vlogi tihega tkanja ponovnega zaupanja po tragični vojni in povojni izkušnji z vsemi njenimi delitvami, s še živim zgodovinskim, političnim in ideološkim sovraštvom, kar pa ni več nikomur ustrezalo, čeprav je še lebdelo v zraku. Med ljudmi kulture je bilo ozračje medsebojnega zaupanja brez skritih misli optimistično, domiselno plodno, vedeli smo, pa si nismo s tem belili glave, da je slavnostni vstop kulture skozi glavna vrata v novo družbo takoj po vojni sicer priložnost večjega samoorganiziranja kulture, česar ne gre zavreči, da pa se v senci

kulturniških zastav že oblikuje resnejša družbena moč, ki brez boja zavzema prve frontne položaje “novega sveta”: najprej, v mehki obliki, prek kulture in potem oholo mimo nje je kot zvezda vodnica zasijala ideja o nujni in, kajpak, napovedano “blagodejni” širitvi trga. In razširjeni trg je kaj kmalu postal absolutna prioriteta mednarodnega kapitala. Neoviran pretok kulturnih dobrin (od glasbe, slikarstva pa vse tja do vse bolj odmaknjene ali odmikajoče se poezije) se je pokazal kot prvi in najelegantnejši poskus poti do mednarodnega sodelovanja, ki si ga je izbrala nova svetovna gospodarska filozofija. Najbrž ne gre za psihološko naključje, da so gospodarji naše usode tako globoko, za vsako postavko v novi ekonomiji, zakoličili besedo SVOBODA z vsemi možnimi pridevniškimi izpeljankami: *svobodno* tržišče, *svobodno* kroženje idej, ljudi, delovne sile in kapitala. Torej: vse in povsod in v vsem neomejena svoboda.

Svetovna ekonomija je dovolj spretno prevzemala v kulturi preizkušene nove odnose: vsaj spoštljivo, če že ne povsem demokratično sobivanje velikih in majhnih, mogočnih in šibkih. Če se s to mislijo ozremo na domače dvorišče: kot razveseljiv pojav je bila na primer ob beneškem, tokijskem, brazilskem (v Sao Paulu) bienalu splošno sprejeta uspešnost Ljubljanskega grafičnega bienala, takoj na drugi strani naše državne meje z Italijo je že v obdobju tako imenovane železne zaves nastala in zacvetela gospodarska organizacija Alpe-Adria, ki je bila ena glavnih spodbujevalk kulturnega sodelovanja na tem prostoru in širše: kar nekaj let je bila nosilka in hranilka ideje o revitalizaciji tako imenovanega duha *MittelEurope*, z nekaj ironije bi bilo mogoče celo trditi, da je njen poskus združevanja in amalgamiranja starega srednjevropskega duha, če že ne prebudil, pa zagotovo vsaj pospešil združevanje EU, kar so kmalu postale sanje in ambicija tudi slovenske politične misli.

In če naj še naprej vrtam v svoj spomin in izkušnjo: ko sta kultura in umetnost z negovanjem medčloveškega zaupanja in spoštovanja še odpirala pota gospodarski ekspanziji, je ta v svoji samozadostnosti, slepo zazrta v čim hitrejši in čim večji kapitalski dobiček, zelo hitro obrnila hrbet kulturi in pripeljala svet, svet brez kulture, ne le v ekonomsko, ampak tudi v civilizacijsko slepo ulico. Z mislijo na naš geopolitični obmejni prostor si upam celo trditi, da je bilo človeško ozračje na naši zahodni meji v času, ko ga je še navdihovala kultura, prijaznejše kot danes, ko se je s samodrštvom ekonomije z vso staro navlako vrnila tudi stara politika obtožujoče konfrontacije. Roko na srce, zavedam se: Tudi pri nas doma ni v tem pogledu nič bolje. Ista črna znamenja na nebu in na zemlji!

Pa vendar, vsemu navkljub: moje izkušnje z italijanskimi sobesedniki ostajajo neokuženo kulturne, kot so bile na svojem, morda malce

romantičnem začetku na koncu petdesetih let in vsa šestdeseta, pa tudi ves čas pozneje. Tudi v primerih, ko se kultura prepleta z nacionalno, zgodovinsko, ekonomsko in civilizacijsko politiko. Tudi kot korektiv topoumne, enosmerne globalizacije.

V vseh svojih nastopih v Italiji sem se in se še zmerom najpogosteje ukvarjam s fenomenom Slovencev in slovenstva na tem prostoru, ne le z mislijo na našo pomanjkljivo razpoznavnost celo pri najbližjih sosedih, ampak tudi z razmišljanji, kaj nam ta naša geopolitična pozicija narekuje kot prioriteto skrb in zaskrbljenost za lasten obstoj, za lastno identiteto preživetje, tokrat v EU, ki svojo podobo in prihodnost izrisuje po interesnem vzorcu vodilnih držav, nemalokrat brez pravega posluha za preostale narodne skupnosti. Občutek imam, da mi prisluhnejo, ko jim o tem govorim.

(20. 8. 2009)

Kritika: trn ali radost v srcu?

Vsak, ki napisano ponudi v objavo, si, zavestno ali ne, prizadeva za določeno, največkrat čisto specifično socializacijo natisnjene ali ob tem vsaj čuti potrebo (spet zavestno ali ne) po nekakšnem dialogu, ki ga je mogoče zaslutiti celo v samo posredni, eksplicitno neizraženi misli neznanega bralca, ki pa se vendarle staplja v nekakšen javen vtis (javno mnenje?) o knjižno, revijalno ali kako drugače izpostavljenem besedilu. Toda dejstvo ostane: odločilno teži ima seveda bolj ali manj kompetentna beseda kritikov. Ob tem bi lahko ponovil staro modrost: ostane le, kar je zapisano.

Kadar kar koli mojega izide v tej ali oni obliki, se pogosto spomnim na Ungarettija, ki je pogoje za "preživetje" poezije v javni zavesti formuliral nekako takole: brezpogojno izhodišče je seveda določena relevantnost besedila, ki omogoča bralcu, da vsaj z delom sebe tudi sam stopi vanj, v pesem, ali se v njej celo toliko prepozna, da si prebrano pesem prisvoji, jo torej z aktivnim odzivom nanjo dogradi sam s sabo; "sreča" za pesnika in njegovo pesem pa je, če med njim in njemu neznanim, a potencialno naklonjenim bralcem obstaja tudi ustrezna kritika, ki mu pesem posreduje, ki mu jo približa, razpre v lažjo razumljivost. Kritika torej, ne da mora, ampak zmore vzpostaviti med bralcem in poezijo nekakšen notranji dialog.

Kot slovenski pesnik (usoda poezije je pri nas Slovincih že prav specifična) bi moral k temu dodati še tretjo možnost: neposredno soočanje z javnostjo na literarnih večerih. Če so ti dovolj pogosti in pred različnim občinstvom, si pesnik lahko ustvari že kar zanesljiv občutek, v čem in kako ga javnost "sprejema", katere pesmi so bolj, katere manj odzivne. Sam imam navado, da na takšnih "preizkusih" z občinstvom ob preverjeno najbolj odzivnih zmerom preberem tudi svoje najnovejše pesmi. Če le mogoče, večkrat, pred različno publiko. To občutim skoraj kot del svojega ustvarjalnega procesa, da pred svojimi znanimi in neznanimi, tako imenovanimi "zvestimi" in tudi samo priložnostnimi bralci spet in spet preizkušam moč in nemoč svoje poezije. Namreč: neposredno odzivanje poslušalcev se le malokdaj povsem prekriva z ugotovitvami strokovne kritike: poslušalec (še bolj kot individualni bralec) išče v pesmi, kot razmišlja Ungaretti, predvsem sebe, sam v sebi sproti vzpostavlja, od pesmi do pesmi, ki jo poslušša, nekakšen emotivno miselni nemi dialog s pesnikom oziroma z njegovo poezijo, medtem ko jo kritik (prav zato pa je kritika poklic, vokacija) nujno predvsem presoja, vrednoti, ker naj bi imel poseben smisel za bistvo in naj bi ga odlikoval občutek dolžnosti – poguma, da spoznano v etično neoporečni obliki posreduje svoji bolj ali manj vnaprej znani ciljnosti, vendarle pa so (vsi smo ljudje!) tudi

takšne njegove ugotovitve, presoje bolj ali manj pogojene z nekakšnim "pogledom od zunaj", z določenimi poetološkimi merili, ki so mu imanentna, apriorni del njegove kritiške osebnosti, zato v ocenjevanem delu marsikdo med kritiki išče predvsem potrditve lastnih stališč in okusa (kot apriorne vrednote) ali v njem, ne le v poeziji, nejevoljen odkriva odmik od njih, česar avtorju seveda ne šteje v dobro.

Vem: poslanstvo kritika je dokaj zapletena zadeva, pogosto tudi ne-hvaležna, avtorji pričakujemo, da bo na naša dela gledal z našimi očmi, jih podoživljal po logiki naših misli in emocij. V tem smislu se večkrat spomnim na "velikega duhovna" med slovenskimi kritiki, na Josipa Vidmarja, ki je ob bengalični bleščavi vsejugoslovanskega praznovanja svoje devetdesetletnice resignirano potarnal: "Ah, kaj bi," je v odgovor na vse hvale in hvalisanja, s katerimi smo ga obsipali, vzvišeno zamahnil z roko: "Ali kdo pozna kritika, ki bi ga po smrti še kdo upošteval, medtem ko lahko še tako zanikrn pesnik preživi svoj vek z eno samo dobro pesmijo?" No, tako hudo spet ni, v spominu polemiziram z njim: kritika sčasoma najbrž res zbledi, za njo pa praviloma vendarle ostane njena vrednostna umestitev pesnikov in njihovega dela v sicer spremenljivo javno zavest. Zato pesniki in avtorji sploh nismo neobčutljivi na to, kaj in kako o nas in našem pisanju piše literarna kritika našega trenutka. Doživljamo jo torej kot radost ali trn v srcu.

Zase bi težko rekel, da me kritika ignorira (kar je za ustvarjalca najhujše), ne izpisuje me sicer na svojo bojno zastavo, moram pa priznati, da me pusti živeti, z dovolj pozornosti spremlja moje delo, ne le poezijo, tudi prozo, esejistiko in prevajanje, o mojem delu je zapisala že mnogo lepega, celo ohrabrujočega (pesnik zmerom po malem dvomi o sebi, čeprav tega ne kaže), zato je moj odnos do nje, splošno vzeto, nedvomno pozitiven. Celo ko je bila do mene neprijazna, ko je kak njen predstavnik, tudi zelo ugleden in kredibilen (na primer prav Josip Vidmar), po mojem mnenju tendenciozno predimenzioniral in celo absolutiziral določene šibkosti mojega pisanja (ali vsaj šibkejša mesta v njem, se sam pri sebi samokritično samozavesten popravljam), me je s tem sicer prizadel, hkrati pa tudi, najbrž v nasprotju s svojim temeljnim namenom, posredno, po svoje, spodbudil h globlji samorefleksiji, da sem tudi sam hitreje ostril svoj kritični odnos do lastnega dela, da sem se torej naučil sam odkrivati svoje šibkosti, ki jih, čeprav jih nerad priznavam, nerad vidim v katerem koli svojem delu. Tudi v tem zapisu.

Sicer pa me je domala od začetka spremljala posebna sreča: z mojo literaturo so se ukvarjali (se ukvarjajo) dovolj številni, "profesionalni" in "priložnostni" kritiki, nisem torej obsojen ne na ubijalsko ignoriranje ne na

milost in nemilost enega samega tipa kritike, enoznačnega okusa, pozitiven odnos do mojega pisanja sem videl tudi v tem, da so me zelo kmalu začeli razmeroma veliko prevajati, najprej po Jugoslaviji, potem pa tudi v tujini, kjer so mnoga pomembna imena zapisala o moji poeziji toliko pohvalnega, da moje (deloma tudi prirojene) samozavesti ne more več omajati še tako zadržana ali morebiti celo odkrito nenaklonjena domača kritika.

V domačih logih se je ob mojih zbirkah marsikateri kritik, tudi z vso poštenostjo, mučil predvsem z vprašanjem, kam se nagiba moja pesniška produkcija, koliko sem ali nisem odprt za moderno, koliko še ali še zmerom tiščim v tradiciji (moja rastoča ljubezen do soneta). Ob takih skeptičnih modrovanjih si sicer spet in spet sprašujem svojo poetsko vest, a si kaj prida ne morem pomagati: že kot dokaj vztrajen prevajalec sodobne in klasične poezije sem se pri svojem delu zagotovo toliko "izmojstril", da bi lahko ubiral tudi druga in drugačna pota, ali se vsaj preizkušal v njih, vendar mi je bilo in mi ostaja tuje vsakršno udinjanje "nasvetom" in "pričakovanjem" in vsakokratni literarni trenutek zazrte ali celo estetsko militantne kritike, najbolj trdnega se počutim, če ostajam to in takšen, kot v resnici sem. Sliši se bogokletno: svoj temeljni navdih iščem in najdevam predvsem sam v sebi, kajti prav sam v sebi sem si še zmerom najbolj neraziskana pokrajina, skrivnost in uganka, hkrati pa čutim, da sem v tem svojem ozaveščenem samohodstvu pogosto že kar do bolečine odprt "času in svetu", ki se pretakata skozme, nikoli monotono, celo vsak trenutek drugače, in me veliko bolj določata kot jaz njiju.

Vesel sem, ko mi kdo posveti svojo misel brez vnaprejšnjih obrazcev, ki bi jih bilo mogoče uveljaviti na mojem primeru ali si ob mojem pisanju dati duška, ker se jim ne le izmikam, ampak me v resnici ne zanimajo, čisto preprosto ne prilegajo se moji človeški in pesniški naturi.

Imam pa kljub temu srečo, da me mnogi, estetsko tudi povsem drugače naravnani od mene, od moje poetične prakse, večinoma ocenjujejo z vidika moje individualne poetike, izhajajoč iz tega, kar v svojem psihofizičnem habitusu v resnici sem in koliko sem v tem iskren, avtentičen, ne pa iz apriorno svojih, torej drugačnih estetskih nazorov, takšnih ali drugačnih slogov, usmeritev ter morebitnih idejnih (tudi ideoloških?) apriornih preferenc. V tem kontekstu moram z vso hvaležnostjo vsaj omeniti Mitjo Mejaka, Janka Kosa, Jožeta Pogačnika, Matjaža Kmecla, še posebej pa Marijo Švajncer, ki je moji poeziji namenila kar celo monografijo (*Ciril Zlobec, pesnik ljubezni*, 1995) napisano z ljubeznijo od prve do zadnje vrstice, odličnega, pesniško skoraj antipodnega pesnika in dramatika Iva Svetine, v izbrani poetski govorici je o moji poeziji napisal kar nekaj tudi analitsko, sodoživljajsko zanimivih razmišljanj in interpretacij, ki jih je mogoče brati kot prave, poetične eseje, mojega tržaškega prijatelja Mirana

Košute, ki me vselej preseneča s svojo izjemno literarno razgledanostjo in razveseljuje z neko posebno toplino, ki diha iz njegovih zapisov z nezadržano simpatijo do mene, njegovega starejšega primorskega sorojaka, da ne omenjam vrste drugih, ki sem jim za njihovo pisanje o moji poeziji prav tako hvaležen.

“Sreča se mi je nasmehnila,” bi dejal Tomaž Šalamun, ne le doma, v Sloveniji, in prejšnja leta domala v celotnem jugoslovanskem prostoru, ampak predvsem v Italiji: nekatera velika italijanska imena in prav zaradi poezije in prek poezije čudoviti prijatelji, kot je bil zdaj že pokojni Giacinto Spagnoletti, vrhunska avtoriteta v poznavanju in presoji še zlasti poezije, in cela plejada drugih, tudi že pokojnih – misel nanje se mi vse bolj meša v nostalgichen spomin na stara, preizkušena prijateljstva –, vsestranski Grytzko Mascioni, veliki modrec Leonardo Sciascia, Luciano Luisi, velika, ne le moja prijatelja, slovenske literature sploh, Luciano Morandini in Arnaldo Bressan ... Zdaj, kot po kakšni strašni bitki, lahko prijateljujem le še z Dantejem Maffio in Elviom Guagninijem. Vsi ti so moje prevode in predstavitve v Italiji v takšni ali drugačni obliki pospremili z vso avtoriteto svojega imena in z neskajeno prijateljsko naklonjenostjo, tako rekoč skoraj dobesedno so mi odprli vrata ne le v italijanske založbe (pri njih je izšlo vseh mojih pet knjig poezije), ampak tudi širše v italijanski kulturni prostor. Kot “kolateralni” produkt te odprtosti še zmerom dobivam številna povabila na razna mednarodna, nacionalna in regionalna srečanja, ki me spodbujajo (in silijo), da razmišljam, pišem in govorim tudi o odprtih problemih našega časa, s katerimi bi se sicer najbrž nikoli tako zavezujoče ne ukvarjal. Zaradi tega bi bilo mogoče že govoriti o posebnem tipu moje esejistike z njenim osrednjim jedrom, ki mi ga narekujeta posebna, včasih že kar obsedena skrb in zaskrbljenost za slovensko nacionalno in kulturno identiteto v novih in spreminjajočih se razmerah globalizacije, ki je daleč in zmerom dlje od sanjane začetne evropske idile.

No, to razmišljanje me že oddaljuje od tega, o čemer sem nameraval razmišljati v tem zapisu, torej o svojem intimnem odnosu do kritike, ki se tako ali drugače ukvarja z mojim pisanjem, ne le s poezijo, ampak tudi s prozo, esejistiko in prevajanjem. Naj s to mislijo “optimistično” parafraziram vsaj naslov tega razmišljanja: *Kritika: v splošno zadoščenje pesnikov in kritikov, če že kdaj tudi s kakšnim trnom v srcu*. Kljub nekaterim nesporazumom in občasnim (zelo začasnim!) majhnim zameram bi lahko tudi ponovil za Levstikom: *Bog živi kritiko*.

(29. 7. 2009)

Post scriptum ali še beseda, dve o avtobiografskem v mojem pisanju

Zdaj ko sem še enkrat prebral, kar sem bil pred skoraj pol leta napisal kot spremno besedo, kot nekakšno popotnico k zbranim zapisom *drugih o meni*, me je obšel občutek malodane "mačehovskega" odnosa do samega sebe: ves čas razmišljam, sem ugotovil, tako rekoč samo o poeziji, kot da se nisem še nikoli preizkusil tudi v kakem drugem žanru, v prozi, esejistiki, prevajanju. Kot da sem spregledal celovitost samega sebe, zato tale *post scriptum* kot dopolnilo oz. kot samokritični popravek opazne pomanjkljivosti v prvem, tu objavljenem izvornem zapisu. In vendar si moram priznati, da kakšnih zijajočih razpok v mojem pisanju različnih žanrov v glavnem tudi kritiki ne izpostavljajo, večinoma opažajo – priznavalno ali odklonilno ali z določeno kritiško rezervo – tisti inspirativni vzgib mojega pisanja, ki ga je mogoče in ga tudi sam opredeljujem kot zavestno izpeljavo avtobiografskega navdiha. Tu pa tam kdo vseeno vidi v tem določeno samovšečno izpovedovanje lastnega *jaza*. Recimo: ob mojem "avtobiografskem" romanu *Moj brat svetnik* je na primer pikro duhovita Jolka Milič iz Sežane takole ošilila svojo recenzentsko ost: "... Ko bi bila jaz avtor faktografije MOJ BRAT SVETNIK, bi jo najbrž ... avtokritično preimenovala v Jaz, mojega brata brat, ker je v romanu komaj en odstotek brata svetnika, ostalih 99 odstotkov pa je nabitih s slikarjevim (avtorjevim, op. C. Z.) govorečim jazom in osebnostjo ..."

Ko so me ob moji četrti zbirki v italijanskem prevodu (*Moja kratka večnost – La mia breve eternità*, 1998) povabili v elitni rimski Mednarodni center za poezijo E. Montale, v katerem pesniki z raznih koncev Evrope govorijo o svoji poetiki, sem svojo poezijo po temeljitem premisleku opredelil kot "Poezijo jaza". "Javnega pohujšanja" ni bilo. Nasprotno: ta moj iskreno in pošteno izpovedni esej je bil kar štirikrat natisnjen, dvakrat v italijanščini in dvakrat v slovenščini. Hočem reči: ne samo da avtobiografskega navdiha tako v svoji poeziji kot v prozi in celo esejistiki ne zanikam, ampak ga celo poudarjam kot glavno gibalno svojega pisanja sploh. Če sem v prvem in drugem romanu (*Moška leta našega otroštva*, 1962, *Moj brat svetnik*, 1970) avtobiografskost zgodbe slogovno in metaforično (tudi, "za vsak primer", da bi se zavaroval pred morebitno prizadetostjo drugih, torej tudi z zamenjavo avtentičnih imen) vsaj nekoliko romaneskno prekril, omilil, sem pri tretjem, najobsežnejšem, *Spomin kot zgodba* (v dveh skoraj povsem enako obsežnih delih), avtobiografskost zgodbe eksplicitno poudaril že v podnaslovu, *svojo* zgodbo sem namreč opredelil kot *avtobiografski roman*. Romanesknost, kolikor se mi je je posrečilo

ustvariti, naj bi bila v načinu pripovedi, zgodba sama je moja avtentična biografija, tudi drugi "soigralci" v njej, ki so vede ali nevede vstopali v moje življenje, so izpisani s pravimi imeni (razen, iz taktnih razlogov, nekatera ženska imena iz sentimentalnih prigod moje mladosti). V tem smislu bi tudi svojo prozo opredelil, če to v primerjavi s poezijo ne zveni že kar blasfemično, kot "prozo jaza".

Da te svoje posebnosti tudi v prozi, ne le v poeziji, nisem posebej omejnjal že v prvem delu tega zapisa, gre razumeti, če prav pomislim, pravzaprav kot lapsus psihološke narave: kadar koli spregovorim ali kaj napišem o svojem pisanju, me zmerom zanese, da govorim, v slogu *pars pro toto*, predvsem, če ne celo samo o poeziji, resda kot o samostojnem žanru, vendar tudi kot o samoumevni paraboli za vse druge možnosti. V smislu navdiha. Namreč: sam imam skoraj sakralen odnos do poezije (kot se mi zdi, da je nasploh značilno za dobršen del ljubiteljev literature), o poeziji, ki da je povsod in zmerom ... joj, kaj vse iz kategorije "naj-naj" odkrivam v njej, ne le prek nje v svoji v zvezi s samim sabo, ampak tudi v poeziji drugih pesnikov, oziroma česa vsega ne pogrešam pri marsikom "drugem", kar pa po nekakšni psihični analogiji, posledično s to doživljajsko miselnostjo, generira v meni skoraj že narcisovsko (pre)občutljivost za vse, kar napišejo ali bi utegnili napisati ti *drugi* o meni kot pesniku. Pri tem skoraj pozabljam, da ob ustrezni priložnosti kaj napišejo tudi o moji prozi, esejistiki, prevajanju (zlasti poezije).

Eni od svojih esejističnih knjig sem dal naslov *Med utopijo in skepsa*. Oboje, tako utopija kot skepsa, sta vsekakor bližje subjektivnemu kot objektivnemu v nas, zato tudi tako imenovano objektivnost zunaj sebe zares polno doživljam predvsem (največkrat celo *samo*) skozi projekcijo lastnega psihofizičnega utripa. Zavestno se izogibam filozofsko trdnemu "Tako je!" in se raje opotekam med svojimi "Jaz pač tako mislim ...", "Zdi se mi ...", "Morda pa ...".

V tem je vsa moja zadrega in razlaga, zakaj je v vsem mojem pisanju tako pomembna vloga avtobiografskosti: čeprav sem že na koncu svoje življenjske poti, ostajam sam sebi še zmerom (zmerom bolj?) neraziskana pokrajina. In morda je prav to moje iskanje sebe v sebi nekakšna parabola za manj subjektivno objektivnost časa in prostora, ki sta tudi moj edini čas in prostor.

(Na božič 2009.)